

OPERA JANRINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI: YEVIROPA VA O'ZBEK OPERA SAN'ATI TAJRIBASI

Abdumannonova Nilufar Baxrom qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

Musiqqa ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: maqolada opera janrining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda Yevropa va o'zbek opera san'ati tarixi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida opera san'ati murakkab va sintetik janr sifatida musiqiy, dramatik va sahnaviy elementlarni uyg'unlashtirishi, inson hissiyotlari, ijtimoiy va tarixiy voqealarni musiqiy-dramatik obrazlar orqali ifodalashi ko'rsatildi. Shu bilan birga, o'zbek opera san'ati XX asrdan boshlab milliy musiqiy meros va Yevropa an'analari uyg'unlashuvi asosida rivojlanib, milliy dramaturgiya va sahna madaniyatini yangi bosqichga olib chiqqani tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: opera, opera san'ati, o'zbek opera, Yevropa opera maktabi, musiqiy-dramatik obraz, libretto, vokal ijro, sahnaviy madaniyat, milliy musiqiy meros.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE OPERA GENRE: EXPERIENCE OF EUROPEAN AND UZBEK OPERA ART

Abdumannonova Nilufar Bakhrom kizi

Gulistan State Pedagogical Institute

1st-year student of Music Education

Abstract: this article provides a scholarly analysis of the formation and development of the opera genre, as well as the historical evolution of European and Uzbek opera art. The study demonstrates that opera, as a complex and synthetic art form, integrates musical, dramatic, and theatrical elements, conveying human emotions, social events, and historical narratives through musico-dramatic representation. Furthermore, the research highlights that Uzbek opera art, from the early 20th century onwards, has evolved through the integration of national musical heritage with European traditions, thereby advancing national dramaturgy and stage culture to a new level.

Keywords: opera, opera art, Uzbek opera, European opera school, musico-dramatic representation, libretto, vocal performance, stage culture, national musical heritage.

Musiqqa san'ati taraqqiyoti jarayonida opera janri o'zining murakkab strukturasini, badiiy ifoda vositalarining kengligi va sahnaviy ta'sir kuchi bilan alohida ajralib turadi. Opera nafaqat vokal va instrumental ijroni, balki dramatik syujet, teatr sahnasidagi harakat va vizual estetikani birlashtiruvchi sintetik san'at hisoblanadi. Shu bois, u inson ruhiy kechinmalarini, ijtimoiy va tarixiy voqealarni musiqiy-dramatik obrazlar orqali kompleks tarzda ifodalashga imkon beradi, bu esa uni boshqa musiqiy janrlardan tubdan ajratib turadi.

Opera san'ati murakkab va sintetik janr bo'lib, unda musiqiy, dramatik va sahnaviy elementlar uzviy uyg'unlikda ishlaydi. Ushbu janrning o'ziga xos xususiyati shundaki, sahna asari nafaqat dramatik syujetni, balki inson hissiyotlari va ichki psixologik holatlarni musiqiy vositalar orqali ifodalaydi. Bu jarayonda vokal ijro texnikasi, orkestr jo'rliigi va sahna harakati bir butun tizim sifatida namoyon bo'ladi, ularning o'zaro muvofiqligi tomoshabinning estetik va emosional tajribasini boyitadi. Opera asari odatda libretto – ya'ni matn asosida yaratiladi, va bu matn kompozitor tomonidan musiqiy tilga tarjima qilinadi. Libretto dramatik struktura, syujet rivoji va personajlarning psixologik portretlarini shakllantirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, opera tarkibi bir nechta asosiy bo'lim va nomerlardan iborat bo'ladi: yakka ariyalar, ansambllar, xor, raqs va orkestr nomerlari. Bu elementlar bir-biri bilan o'zaro bog'lanib, dramatik rivojlanishni dinamik va ritmik tarzda ta'minlaydi.

Opera tomoshasi odatda orkestr ijrosidagi uvertura bilan boshlanadi. Uvertura asarning umumiy g'oyasi, musiqiy mavzulari va dramatik ohangini oldindan belgilab beradi, shuningdek tomoshabin e'tiborini sahna voqealariga jalb qilishda muhim funksiyani bajaradi. Shu tariqa, uvertura operaning badiiy-estetik konsepsiyasini ochib beruvchi kirish qismi sifatida xizmat qiladi.

Opera janri XVI asr oxiri – XVII asr boshlarida shakllangan bo'lib, u o'zining murakkab dramatik va musiqiy tuzilishi bilan boshqa musiqiy janrlardan tubdan ajralib turadi. Tadqiqotchilar birinchi opera sifatida 1594-yilda Florensiyada sahnalashtirilgan "Dafna" asarini tan oladi. Ushbu asar kompozitor Yakopo Peri va shoir Ottavio Rinuccini tomonidan qadimgi yunon afsonalariga tayangan holda yaratilgan bo'lib, unda musiqiy ifoda drama bilan uyg'unlashtirilgan. Shu davrda musiqqa va drama uyg'unligi g'oyasi opera san'atining paydo bo'lishiga zamin yaratdi, bu esa keyingi asrlarda janrning tez rivojlanishi uchun poydevor bo'ldi.

XVII asr boshlarida opera janri tez sur'atlar bilan rivojlandi. Ayniqsa, Florensiyada sahnalashtirilgan "Evridika" asari bu yo'nalishdagi muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu asarda dramaturgik syujet va musiqiy tilning uyg'unligi yanada rivojlandi, shuningdek, vokal va instrumental texnikaning yangi shakllari paydo bo'ldi.

Italiya opera maktabining yetuk vakillaridan Klaudio Monteverdi ijodi janr rivojida alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning asarlarida dramatik ifoda kuchi va

musiqiy obrazlarning boyligi alohida ajralib turadi. Monteverdi operalarida syujetning psixologik chuqurligi, vokal ijroning ifodali texnikasi va orkestrning dramatik roli bir butun tizim sifatida namoyon bo'ladi. XVII asr o'rtalariga kelib, opera san'atining markazi Venetsiyaga ko'chdi; bu davrda ommaviy opera teatrlari tashkil etilib, opera keng xalq qatlamlari orasida mashhur bo'la boshladi. Shu davrda faoliyat yuritgan bastakorlar Franchesko Kavalli va Antonio Chesti opera dramaturgiyasini takomillashtirish, ariyalar va resitativ shakllarini aniq ajratish va sahna ijrosini boyitishda muhim hissa qo'shdi.

XVII-XVIII asrlarda opera janri boshqa musiqiy janrlarga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi. Shu davrda balet, orkestr musiqasi, uvertura va syuita kabi janrlar shakllandi va takomillashdi. Shu tariqa, opera san'ati Yevropa musiqiy madaniyatining yetakchi janrlaridan biriga aylandi, u nafaqat sahnada, balki musiqiy ijro va kompozitsion uslubda ham ilg'or tajriba sifatida e'tirof etildi.

Nemis opera san'ati XVII asr boshlariga borib taqaladi va u Yevropa opera maktablarining rivojlanish jarayoniga o'ziga xos hissa qo'shgan. Nemis tilidagi ilk opera sifatida 1627-yilda sahnalashtirilgan Geynrix Shyutsning "Dafna" asari tan olinadi. Ushbu asar nafaqat nemis opera tarixida, balki butun Yevropa musiqiy madaniyatida muhim boshlang'ich nuqta sifatida e'tirof etiladi, chunki u milliy til va dramaturgik uslubni musiqiy ijro vositalari bilan uyg'unlashtirgan.

1678-yilda Gamburg shahrida birinchi jamoat opera teatri tashkil etildi, bu esa nemis opera san'ati uchun yangi davrni boshlab berdi. Shu davrda nemis opera san'ati aristokratik saroy teatrlarining yopiq va cheklangan auditoriyasidan chiqib, ommaviy teatrga ko'chdi. Bu esa opera janrining keng jamoatchilik orasida mashhurlashishiga, shuningdek, dramatik syujetlar va milliy mavzularni sahnaga olib chiqish imkoniyatini yaratdi.

Gamburg opera maktabining eng yorqin vakillaridan biri Reynxard Kayzer bo'lib, u 120 dan ortiq opera yaratgan sermahsul bastakor sifatida nemis opera san'atining shakllanishiga katta hissa qo'shdi. Uning eng mashhur asarlari "Attilio Regolo" va "Neron" operalari bo'lib, unda tarixiy voqealar, dramatik to'qnashuvlar va inson ruhiy kechinmalari yorqin musiqiy til orqali ifodalanadi. Kayzer ijodida vokal, orkestr va sahna ijrosi bir butun tizim sifatida uyg'unlashgan bo'lib, bu nemis opera maktabining keyingi avlod kompozitorlari uchun mustahkam zamin yaratdi.

O'zbek musiqa madaniyati esa ko'p asrlik boy tarixiy an'analarga ega bo'lib, milliy va Yevropa musiqiy an'alarining uyg'unlashuvi natijasida opera san'ati vujudga kelgan. O'zbek opera san'ati XX asr boshlarida shakllana boshladi, va dastlabki operalar Yevropa opera an'analari asosida yaratilgan bo'lsa-da, ularning musiqiy tilida milliy maqom tizimi va xalq qo'shiqlari keng qo'llanildi. Shu tariqa, o'zbek opera san'ati milliy ruhiyat va tarixiy xotirani sahnada musiqiy-dramatik tarzda ifodalash imkoniyatiga ega bo'ldi.

1930-yillarda o'zbek opera san'ati jiddiy rivojlanish bosqichiga ko'tarildi. Shu davrda milliy opera janri Yevropa an'analari asosida shakllanish bilan birga, milliy musiqiy meros elementlarini ham o'zida mujassam etdi. Aynan shu davrda M.Ashrafiy va V.Vasilenko hamkorligida yaratilgan "Bo'ron" asari milliy opera san'atining ilk namunasi sifatida keng e'tirof etildi. Ushbu asar nafaqat o'zbek milliy musiqiy an'analari, balki dramatik syujet va sahna ijrosi orqali milliy ruhiyatni ifodalashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Urushdan keyingi davrda o'zbek opera teatrining repertuari sezilarli darajada boyidi. Shu davrda milliy va zamonaviy dramaturgiya asosida yaratilgan operalar sahnalashtirildi, xususan "Buyuk kanal", "Farhod va Shirin", "Tohir va Zuhra" kabi asarlar tomoshabinlar tomonidan katta e'tibor bilan qabul qilindi. Ushbu asarlar o'zbek opera san'atining sahnada rivojlanishini ta'minladi va milliy musiqiy-dramatik maktabning shakllanishida muhim bosqich bo'ldi.

"Maysaraning ishi" o'zbek opera san'atining muhim sahnaviy asarlaridan biri bo'lib, u dramatik voqealarni musiqiy til orqali boyitadi va milliy dramaturgiya hamda musiqa madaniyatini yangi bosqichga olib chiqdi. Ushbu opera milliy ruhiyat, tarixiy xotira va insoniy qadriyatlarni sahnada jonlantirib, tomoshabinning estetik va ma'naviy tajribasini boyitadi.

1958-yil 5-fevralda Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston davlat akademik katta opera va balet teatri sahnasida namoyish etilgan "Dilorom" operasi o'zbek professional opera san'atining yana bir yirik bosqichini tashkil etdi. Operaning musiqa muallifi, kompozitor Muxtor Ashrafiy, libretto mualliflari esa Komil Yashin va Muzaffar Muhamedovdir. Asar Alisher Navoiy "Xamsa"si, xususan "Sab'ayi sayyor" dostoni asosida yaratilgan bo'lib, milliy musiqiy intonatsiyalar, xalq qo'shiqlari va maqom ohanglari bilan boyitilgan.

"Dilorom" operasi 4 parda va 7 ko'rinishdan iborat bo'lib, unda sevgi, sadoqat, do'stlik va insoniy fazilatlar yuksak badiiy til orqali ifodalangan. Shuningdek, asar sahnada xalqning ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarini jonlantirib, tomoshabinlarda chuqur estetik taassurot qoldiradi. Ushbu opera o'zbek opera san'atida milliy mavzularni sahnada yorqin musiqiy til orqali namoyon etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada opera janrining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritildi. Tadqiqot davomida opera san'ati murakkab va sintetik janr sifatida musiqiy, dramatik va sahnaviy elementlarni uyg'unlashtirishi, inson hissiyotlarini, tarixiy va ijtimoiy voqealarni musiqiy-dramatik obrazlar orqali ifodalashi aniqlandi. Yevropa opera maktablarining shakllanishi, yetuk kompozitorlar ijodi va dramaturgik tajribasi opera janrining takomillashuviga katta hissa qo'shganligi ko'rsatildi. Nemis opera san'ati XVII asrdan boshlab aristokratik saroydan ommaviy teatrga o'tishi, milliy til va dramaturgik shakllarning rivojlanishi bilan alohida

ahamiyat kasb etganligi ta'kidlandi. Reynxard Kayzer ijodi esa tarixiy voqealarni dramatik musiqiy til orqali ifodalashda namuna bo'lib xizmat qilgan. Shu bilan birga, o'zbek opera san'ati XX asr boshlarida shakllanib, Yevropa opera an'analari bilan milliy musiqiy merosning uyg'unlashuvi natijasida milliy ruhiyat va tarixiy xotirani sahnada boy ifodalashga erishgani aniqlangan. "Bo'ron", "Maysaraning ishi" va "Dilorom" kabi operalar milliy opera san'atining rivojlanishida muhim bosqichlarni belgilab, milliy dramaturgiya va musiqiy madaniyatni yangi darajaga ko'tarishga xizmat qilgan. Ushbu asarlar nafaqat sahnadagi dramatik va musiqiy boylikni, balki tomoshabinlar uchun estetik va ma'naviy tajriba yaratish imkoniyatini ham ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, opera janri jahon va milliy musiqiy madaniyatda muhim o'rin tutib, bugungi kunda ham badiiy va ma'naviy ahamiyatini saqlab kelmoqda. Shu bilan birga, opera san'ati tarixiy tajriba va milliy musiqiy merosning uyg'unlashuvi orqali tomoshabinga chuqur estetik taassurot va intellektual boylik taqdim etishda davom etadi.

ADABIYOTLAR \ REFERENCES:

1. Navoiy A. Xamsa. T.: "G'afur G'ulom" nomidagi nashriyot, 1989.
2. Ashrafiy M. Opera va simfonik ijod masalalari. T.: "O'zbekiston", 1970.
3. Rajabov I. O'zbek musiqa tarixi. T.: "O'qituvchi", 2004.
4. Karimov F. O'zbek professional musiqasi tarixi. T.: Fan, 1998.
5. Sadikova D. Opera san'ati asoslari. T.: Musiqa, 2010.
6. Ogli, Sattarov Alisher Alikul. "MUSIQA DARSLARIDA RAQAMLI MUHIT ORQALI O'QUVCHILARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH." Бюллетень педагогов нового Узбекистана 2.4 (2024): 5-8.
7. Sattarov, Alisher. "Formation of artificial thinking in students of secondary schools in the process of studying the creativity of romantic composers." Science and Education 2.12 (2021): 471-475.
8. Baxtiyarova, F. "MODERN TECHNOLOGIES IN DEVELOPING PROFESSIONAL CREATIVE ACTIVITY OF STUDENTS." Ilm-Fan Va ta'lim 1.1 (2023).
9. Raximov N. BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHISINI KASBIY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH: MUAMMO VA YECHIMLAR //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2025. – Т. 5. – №. 3. – С. 530-538.
10. Nurillo R. GLOBALLASHUV DAVRIDA MUSIQA SAN'ATI MIGRATSIYASI JARAYONLARINING MADANIYATLAR O'ZGARISHIDAGI TA'SIRI //Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 92-94.

11. Narzullayevich, Yulyaxshiyev Sherali. "TALABALARNING AN'ANAVIY XONANDALIK MAHORATLARINI SHAKLLANTIRISHDA ASOSIY IJROCHILIK KO 'NIKMALARI." PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE 2.17 (2024): 32-35.
12. ORGANIZATION AND PLANNING OF MUSIC LESSONS IN PRESCHOOL EDUCATION. (2025). EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements, 1(6), 63-66.
<https://brightmindpublishing.com/index.php/ev/article/view/963>
13. Dirijyor-xormeysterlik bo'yicha kasbiy-kompetentlikni shakllantirishning nazariy asoslari. (2025). MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(5).
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15584747>
14. Berikbaev, Alisher Alikulovich. "Development of competence skills of art education students." International Journal of Psychosocial Rehabilitation 24.4 (2020): 6984-6988.